

*Венгринюк М. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

*Мельник О. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

АКТУАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ «ТИША / ГАЛАС» У ВИДАННІ ЕРЛІНГА КАГТЕ «ТИША В ЕПОХУ ГАЛАСУ»

Анотація. У статті йдеться про особливості актуалізації бінарної опозиції «тиша / галас» у виданні Ерлінга Кагте «Тиша в епоху галасу». Описано актуальність і різноаспектність дослідження бінарних опозицій у сучасному мовознавстві, наголошено на внеску вітчизняних лінгвістів у вивчення теми, окреслено перспективність розкриття змісту бінарних концептів крізь призму лінгвокультурології, семіотики та когнітивної лінгвістики. У статті ґрунтовно представлено особливості вербалізації компонентів бінарної опозиції «тиша / галас», виявлено ключові лексико-семантичні маніфестації аналізованих концептів, розкрито аксіологічний вектор їхньої актуалізації в тексті. Особливу увагу приділено поняттю «текстовий медіатор», основне завдання якого полягає у встановленні взаємодії між компонентами бінарної опозиції й налагодженні взаємопереходів між ними. Таким текстовим медіатором у виданні Ерлінга Кагте «Тиша в епоху галасу» є людина – особистість, здатна відчувати, аналізувати, оцінювати та інтерпретувати дійсність, визначати для себе важливість тих чи тих явищ і понять. Наголошено на тому, що бінарна опозиція «тиша / галас» в аналізованому виданні Ерлінга Кагте постає як семантично містка, концептуально щільна і функційно багатогранна одиниця тексту, домінанта образ- і текстотворення. У статті визначено й описано ключові функції означеної бінарної опозиції. Встановлено, що бінарна опозиція бере участь у формуванні образів-антиномій (спокій – тривога, глибоке відчуття – поверхове уявлення, осмислене життя – існування, власна свобода – залежність від технологій, вічність – швидкоплинність життя, істина – брехня тощо), конструюванні аксіологічного простору тексту, вираженні емотивності та забезпеченні структурно-сислової цілісності тексту.

Ключові слова: бінарна опозиція, текстові медіатори, компоненти бінарної опозиції, образи-антиномії, емотивність тексту, структурно-сислова цілісність, аксіологічний вимір тексту.

Постановка проблеми. Дослідження тексту крізь призму бінарних опозицій перебуває в центрі сучасних філологічних студій. Парні, семантично протилежні категорії, як-от: верх – низ, світло – темрява, свій – чужий, краса – потворність, людина – техніка тощо – неодноразово потрапляли до кола мовознавчих зацікавлень [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Спроби осмислити сутність бінарних опозицій не припинялись ніколи, оскільки бачення світу крізь призму бінарних пар належить до базових

характеристик людського мислення. У працях античних філософів, структуралістів ХХ століття, сучасних дослідників прямо або опосередковано стверджується думка, що полярні за змістом поняття є універсальним засобом організації знакових систем. Сьогодні ідея бінарних опозицій проникла в усі сфери гуманітарної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибоке теоретичне і практичне підґрунтя до розуміння сутності бінарної опозиції закладено в працях зарубіжних і вітчизняних учених. Т. Луньова детально проаналізувала механізми дискурсивного конструювання бінарної опозиції «краса / потворність» [4]. О. Дубчак розкрила особливості вербалізації ментальної інформації, закодованої в концептах «свій» і «чужий» [3]. У розвідці К. Подсевак запропоновано методику лінгвокогнітивного дослідження вербальних засобів актуалізації бінарної опозиції «людина-техніка» [5]. Поетонімні опозиції стали об'єктом вивчення І. Гаврилук [2]. Мовознавиця виокремила й описала лінгвостилістичні засоби утворення поетонімних опозицій, визначила параметри їх типологізації в художньому тексті. Я. Редька вивчав бінарні опозиції крізь призму ойконімії [6].

У працях дослідників зацентровано на тому, що бінарні опозиції еволюційно закладені в людське мислення, тісно пов'язані зі стереотипізацією навколишньої дійсності та є основою функціонування знакових систем.

Незважаючи на значну кількість напрацювань, бінарна опозиція «тиша / галас» потребує ґрунтового лінгвістичного осмислення, що й зумовило вибір теми.

Мета статті – розкрити особливості актуалізації бінарної опозиції «тиша / галас» у виданні Ерлінга Кагте «Тиша в епоху галасу». Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) описати лексико-семантичне наповнення компонентів бінарної опозиції; 2) визначити функції бінарної опозиції в тексті.

Виклад основного матеріалу. Видання норвезького дослідника і мандрівника Ерлінга Кагте «Тиша в епоху галасу» – міжнародний бестселер. У ньому автор порушує глибокі екзистенційні питання: як знайти усамітнення в метушливому світі, щоб глибше пізнати себе та свої внутрішні потреби? Чому тиша стала сьогодні справжньою розкішшю? Як боротися із засиллям шуму, який відвертає увагу людини від осмисленого життя? Такі ж питання ставлять автори інших творів, що пов'язані з виданням Ерлінга Кагте однією тематичною лінією (пор.:

Кел Ньюпорт «Не турбувати. Як сфокусуватися в інформаційному шумі», Піко Айер «Мистецтво спокою. Пригоди на шляху в нікуди», Ален Корбен «Історія тиші. Від ренесансу до наших днів», Деніел Канеман, Олів'є Сібоні, Кас Санстейн «Шум. Хибність людських суджень» тощо).

Численні спроби авторів розкрити зміст понять «тиша», «спокій», «шум», «галас» вказують на особливу увагу суспільства до окресленої проблематики. Цікаво простежити й те, як концепти розширюють свої семантичні межі у зв'язку з викликами нового часу.

«Словник української мови» пропонує таке тлумачення слів «тиша» та «галас»: *тиша* – 1) стан, коли де-небудь немає звуків, шуму; 2) стан у природі, коли зовсім немає вітру; безвітряна погода; 3) душевний спокій, умиротворіння; 4) відсутність ворожнечі, сварок, зіткнень, бойових дій; затишшя; *галас* – 1) безладне звучання багатьох голосів; крики, гамір; 2) те саме, що розголос; сенсація [7].

У виданні Ерлінга Кагге перший компонент бінарної опозиції «тиша» набуває таких лексико-семантичних маніфестацій: *первісна потреба; джерело потужного піднесення; ключ до відмикання нових способів мислення; глибша форма відчувати життя; розкіш (не бути на зв'язку, не відповідати на текстові повідомлення, не брати слухавки, коли дзвонить телефон); практичний ресурс для багатшого життя; те, що стало частиною нерівності (заможні особи живуть у місцях з меншим рівнем шуму та кращим повітрям, їхні автівки працюють тихіше, як і їхня побутова техніка, люди мають більше вільного часу та споживають чистішу й здоровішу їжу).*

Другий компонент бінарної опозиції «галас» має протилежний оцінний вектор і представлений такими лексико-семантичними маніфестаціями: *звуки та образи, що відволікають; власні швидкоплинні думки людини; те, що породжує тривогу й негативні відчуття; гонитва за чимось новим; перебування на зв'язку 24 години на добу; розсилання повідомлень та гортання стрічки; перегляд ще не баченого; поділ людей на класи; неспокій, який знижує якість життя; порожні очікування та образи.*

Кожен із компонентів бінарної опозиції в тексті Ерлінга Кагге набуває локального вираження. Тиша – це *Антарктика, Південний полюс* (найтихіше з усіх місць, які коли-небудь відвідував автор); *гора Еверест*, яка стала місцем спочинку для двох друзів, що вирішили підкорити вершину й загинули; *Всесвіт, зоряне небо* як нагадування про те, що сумнів, біль, неспокій – це незначні й швидкоплинні речі; *Вільямсбурзький міст* – місце, де автор мав змогу спостерігати за сходом сонця і отримувати велике задоволення; *книжковий відділ торговельного центру*, у який таємно пробиралися жінки, щоб перед початком робочої зміни спокійно почитати ту чи ту книжку, яка була їм не по кишені. Зрештою, автор робить висновок, що *«тиша може бути будь-де, будь-коли – вона просто перед вашим носом»* [8, с. 71]. Крім того, компонент «тиша» входить до діади «зовнішній – внутрішній світ», окреслюючи таким чином буттєві межі концепту (тиша навколо нас – тиша всередині нас).

Натомість другий компонент бінарної опозиції («галас») викристалізується завдяки таким ключовим образам-маніфестаціям: *Нью-Йорк* – місто, яке ніколи не спить, оскільки люди постійно шукають заробітку; *шосе*, по якому з гуркотом мчить автотранспорт, *метро з його численними тун-*

лями – місце, що наповнює повітря безперервним і нескінченним шумом; *каналізаційна система під Канал-стріт*, якою рухає сила тяжіння, створюючи постійний булькіт. У цих місцях ніколи не буває свіжого повітря, а кольорова гама представлена відтінками сірого та коричневого. Підземний і наземний світ постає в тексті уніфікованим, зведеним до спільного знаменника. Автор резюмує: *«Споруджені під землею тунелі є свого роду живим організмом, що віддзеркалює життя над асфальтом»* [8, с. 51].

Для глибокого і всеохопного представлення бінарної опозиції «тиша / галас» автор вводить вказані образи-протиставлення в контекст наративу (розповідь про футболіста, який здатний відчувати внутрішню тишу на залюдненому стадіоні; приклад про учня, що просить учителя пояснити поняття «брахман» – «душа світу», а останній вдається до безмовної відповіді; розкриття автором власного досвіду перебування в Антарктиці).

Варто зазначити, що в тексті Ерлінга Кагге бінарна опозиція «тиша / галас» виходить на глибинний філософсько-трансцендентний рівень. Автор пов'язує образ тиші з оприявленням божественної сутності. Біблійна оповідь з Книги Царств про спосіб, за допомогою якого Бог явився пророку Іллі, є, на нашу думку, однією з доміант формування бінарної опозиції в тексті. Автор пропонує читачеві сильний і вражальний факт з Біблії, який, по суті, є одкровенням, інсайтом, відкриттям: *«Спочатку стався ураган, потім землетрус, а після того пожежа. Бога ж не було ні в чому із цього. Бог з'явився пізніше, в образі тихого, спокійного голосу, або «крихкої тиші»... Мені це подобається. Бог – у тиші»* [8, с. 73].

Як бачимо, інтертекстуальні зв'язки, з одного боку, збагачують і наповнюють бінарну опозицію додатковими смисловими відтінками, з іншого – розширюють семантичні межі тексту, виводячи його на рівень філософського сприйняття і розуміння.

Загалом глибокий філософський підтекст пов'язує аналізоване видання Ерлінга Кагге з працями таких визначних мислителів, як Платон, Арістотель, Сенека, Вітгенштайн, Гайдеггер, Паскаль, К'єркегор.

Крім філософського, бінарна опозиція «тиша / галас» набуває в тексті ще й культурологічного обрамлення. Автор запевняє: здебільшого тишу розуміють як форму комунікації, що перериває мовлення, однак таке потрактування побутує не в усіх культурах. Наприклад, у Японії тиша – важлива частина розмови, і за своєю здатністю передавати певні смислові відтінки вона є не менш багатою, ніж слова: *«... короткі й довгі паузи відчуються так само складними для висловлення, як пошук правильних слів»* [8, с. 107].

Крім того, актуалізація бінарної опозиції «тиша / галас» у виданні Ерлінга Кагге тісно пов'язана з мистецтвом – галуззю людської культури, у якій за допомогою знаків через конкретні образи світу виражаються узагальнені сенси [9]. Автор аналізує такі мистецькі твори:

- картину «Крик» Едварда Мунка (найпотужніший крик, який коли-небудь доводилося чути, був беззвучним);
- музику Людвіга ван Бетховена (тиша між звуками – це те, що пробуджує до життя);
- пісню «Діаманти» співачки Ріанни (створюючи цей хіт, автори починали з тиші, а вже потім ретельно добирали інші елементи);
- музику Майлза Девіса (ноти, яких він не грав, були так само значущі, як решта).

Як бачимо, бінарна опозиція «тиша / галас» в аналізованому виданні Ерлінга Кагге постає як семантично містка, концептуально щільна і, відповідно, функційно багатогранна одиниця. Образно кажучи, вона є центром тяжіння у тексті і його смисловою домінантою.

Як відомо, важливу роль під час актуалізації бінарної опозиції відіграють текстові медіатори. Поняття медіації передбачає взаємодію між протилежними компонентами опозиції й налагодження взаємопереходів між ними. У виданні Ерлінга Кагге «Тиша в епоху галасу» таким текстовим медіатором є людина – особистість, здатна відчувати, аналізувати, оцінювати та інтерпретувати дійсність, визначати для себе важливість / неважливість тих чи тих явищ та понять. Людина постає текстовим медіатором не випадково, оскільки тишу і галас кожен із нас відчуває по-різному. Відповідно, чіткого поділу на добре і погане, важливе і неважливе, глибоке і поверхове немає. Усе сприймається індивідуально: «*Майте на увазі, що тиша, яку ви відчуваєте, відрізняється від тієї, яку відчувають інші. У кожного тиша своя*» [8, с. 92]. А з цього випливає, що попри загальне позитивне оцінювання першого компонента бінарної опозиції в тексті трапляються смислові вкраплення зі знаком «мінус». Тиша може стати для людини оглушливою, нудною, вимогливою, некомфортною, агресивною і навіть страшною: «*Я лежав у своїй колісці, змучений тишею*» [8, с. 32]; «*Тиша відчувалася неначе звук, вона билася всередині моєї голови*» [8, с. 32]; «*Раптова тиша зазвичай доволі важка*» [8, с. 32]; «*І все ж близько половини піддослідних рано чи пізно натискали кнопку, щоб отримати порцію струму, тільки б зменшити час перебування в тиші*» [8, с. 40]. Натомість другий компонент бінарної опозиції, який у тексті набуває загального негативного маркування, може оцінюватися зі знаком «плюс»: «*Одній групі дозволялося читати чи слухати музику, але заборонялося контактувати з іншими. Ці люди повідомляли про вищий рівень задоволення*» [8, с. 40].

Як бачимо, бінарна опозиція «тиша / галас» – це семантично місткий конструкт. Кожен з її компонентів репрезентує складні концептуальні нашарування, між якими виникають різномірні смислові перетини і взаємопереходи. А звідси випливає теза: що складніше явище, то більш розмаїтим є його функційне навантаження.

Ми виділили такі ключові функції бінарної опозиції «тиша / галас» в аналізованому виданні Ерлінга Кагге:

1. Формування образів-антиномій. Бінарна опозиція сприяє формуванню мікроопозицій у тексті. Ми виокремили такі образи-антиномії: спокій – тривога, глибоке відчуття – поверхове уявлення, осмислене життя – існування, власна свобода – залежність від технологій, вічність – швидкоплинність життя, істина – брехня. Кожна з мікроопозицій додає смислових відтінків тексту, увиразнюючи ключові опозиційні архіконцепти «тиша» і «галас».

Особливо цікавим є протиставлення «власна свобода – залежність від технологій». Автор стверджує, що людина у своєму прагненні до використання нових технологій готова пожертвувати власною свободою, «*перетворитися з вільних людей на якісь ресурси*» [8, с. 69].

2. Конструювання аксіологічного простору тексту. Бінарна опозиція «тиша / галас» є засобом формування ціннісних віх тексту. Духовні, моральні, естетичні цінності представлені кризь призму бачення людини: «*для мене найвищу цінність*

має тиша в природі» [8, с. 26]; «*тишу цінувати складніше, ніж галас, і це важливо*» [8, с. 43].

3. Виразення емотивності. Бінарна опозиція сприяє увиразненню емотивності в аналізованому тексті. Тиша, як і галас, пов'язана з різними емоційними станами людини, як-от:

– страх, боязнь: «*Саме тому, найімовірніше, так багато людей бояться тиші (і саме тому скрізь лунає музика, скрізь)*» [8, с. 13];

– спокій: «*На самоті біля океану чуєш воду, в лісі – плюскіт чи шурхіт гілочки, яку розгойдує вітер, на горі – ледь помітні рухи між камінням та мотлохом. Усе це випадки, коли тиша заспокоює*» [8, с. 33];

– сум: «*Тишу чудово мати напихваті, коли тобі сумно*» [8, с. 5];

– цікавість: «*... тиша стівіснує із цікавістю*» [8, с. 13].

4. Забезпечення структурно-смислової цілісності тексту. Бінарна опозиція пронизує всі текстові сегменти, забезпечуючи їхню структурну і смислову зв'язність на мікро- та макрорівні.

Висновки і пропозиції. Отже, бінарна опозиція «тиша / галас» – це місткий, концептуально щільний конструкт, який у тексті Ерлінга Кагге «Тиша в епоху галасу» набуває функційної багатоплановості й аксіологічної різновекторності. Бінарна опозиція формує образи-антиномії, увиразнює ціннісні доміанти тексту, актуалізує емотивність, відіграє важливу роль у забезпеченні структурно-смислової цілісності та єдності текстових сегментів. Компоненти бінарної опозиції «тиша» і «галас» розширюють свої семантичні межі шляхом введення їх у філософський, культурологічний, мистецький контекст.

Перспективи дослідження пов'язані з вивченням різних пар бінарних концептів у текстах художніх і нехудожніх видань.

Література:

1. Венгринюк М. І. Функціональне навантаження бінарної опозиції «світло / темрява» в романі Ентоні Дорра «Все те незриме світло». *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці* : зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (28–29 березня 2019 р.). Київ, 2019. С. 219–222.
2. Гаврилюк І. С. Структура і семантика поетонічних опозицій у художньому тексті. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2018. 210 с.
3. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Київ, 2009. 24 с.
4. Луцьова Т. В. Дискурсивне конструювання бінарної опозиції «краса / потворність» в есе Крейга Рейна про творчість Жоржа Сера. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8. Т. 1. С. 12–16.
5. Подсевак К. С. Бінарна опозиція «людина-техніка» у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі наукової фантастики Р. Бредбері) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. К., 2020. 272 с.
6. Редька Я. Бінарні опозиційні пари верхній (вищий, вижній, горішній) нижній (долішній, нижчий) – середній на означення розмірно-просторових характеристик у західноукраїнській історичній ойконімії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Серія : Мовознавство. 2017. Вип. 1 (27). С. 266–271.
7. Словник української мови : в 11 т. / Білодід І. К. та ін. (1970–1980). URL : <http://sum.in.ua/>
8. Кагге Е. Тиша в епоху галасу. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 127 с.
9. Мистецтво. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис, 2002. С. 380–381.

Venhryniuk M., Melnyk O. Representation of binary opposition "Silence/Noise" in Erling Kagge's book "Silence in the Age of Noise"

Summary. The article deals with the peculiarities of the actualization of the binary opposition "silence / noise" in Erling Kagge's book "Silence: In the Age of Noise". The relevance and diversity of the study of binary oppositions in modern linguistics are described, the contribution of domestic linguists to the study of the topic is emphasized, the perspective of revealing the content of binary concepts through the linguistic and cultural studies, semiotics and cognitive linguistics are outlined. The article thoroughly represents the features of verbalizing the components of the «silence/noise» binary opposition, identifies key lexical-semantic manifestations of the analyzed concepts, and reveals the axiological vector of their actualization in the text. Special attention is paid to the concept of «text mediator», whose main task is to establish interaction between the components of the binary opposition and set up transitions between them. Such a textual mediator in Erling Kagge's book "Silence: In

the Age of Noise" is a person – an individual who is able to feel, analyze, evaluate and interpret reality, determine for himself/herself the importance of certain phenomena and concepts. It is emphasized that the binary opposition of «silence/noise» in the analyzed book by Erling Kagge arises as a semantically comprehensive, conceptually dense, and functionally multifaceted unit of the text, dominant in image and text creation. The article defines and describes the key functions of the binary opposition. It is established that the binary opposition participates in the formation of antinomy images (calmness – anxiety, deep feelings – superficial perceptions, meaningful life – existence, personal freedom – dependence on technology, eternity – transience of life, truth – lies, etc.), construction of the axiological space of the text, expression of emotional content, and ensuring structural and semantic integrity of the text.

Key words: binary opposition, text mediators, components of binary opposition, antinomy images, emotional content of text, structural semantic integrity, axiological dimension of text.